

УДК 582.343 (477)

НОВІ ВІДОМОСТІ ПРО РІД *POHLIA* HEDW. (BRYOPHYTA) В УКРАЇНІ

Вірченко В. М.

Нові відомості про рід *Pohlia* Hedw. (Bryophyta) в Україні. — В. М. Вірченко. — В результаті проведених досліджень та врахування даних літератури в Україні встановлено сім видів пропагулоносних поліїв. З них *Pohlia drummondii* і *P. filum* виявлені виключно в Карпатах, *P. camtotrachella* — як у горах, так і на рівнині, в той час як *Pohlia andalusica*, *P. annotina*, *P. bulbifera* та *P. proliger* знайдені поки що тільки в рівнинній частині країни. *Pohlia andrewsii* слід виключити з бріофлори України.

Ключові слова: мохи, пропагулоносні полії, Україна.

Адреса: Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601, Україна.

New data on the genus *Pohlia* Hedw. (Bryophyta) in Ukraine. — V. Virchenko. — As a result of own investigations and literature data it was established seven species of propaguliferous pohlias in Ukraine. Out of them, *Pohlia drummondii* and *P. filum* were found in the Carpathians only, *P. camtotrachella* — both in the mountains and in the lowland, whilst *Pohlia andalusica*, *P. annotina*, *P. bulbifera* and *P. proliger* known in the plain part of the country. *Pohlia andrewsii* should be excluded from the bryophyte flora of Ukraine.

Key words: mosses, propaguliferous pohlias, Ukraine.

Address: M. H. Kholodny Institute of Botany of NASU, Tereshchenkivska St. 2, Kyiv, 01601, Ukraine;
e-mail: v_virchenko@ukr.net

Рід *Pohlia* Hedw. раніше відносили до родини *Bryaceae*, а тепер — до *Mielichhoferiaceae* порядку *Bryales* відділу *Bryophyta* [8]. Згідно з "Чеклістом мохоподібних України" [2] він включає 16 видів, з яких майже половина таксонів здатна розмножуватися пазушними виводковими тільцями. Наприкінці минулого століття автором була опублікована стаття про пропагулоносні полії України [3]. За час, що пройшов, нами зібрані (переважно на Поліссі) нові матеріали щодо цієї групи мохів. Крім того, з'явилися публікації російських бріологів на цю тему [5, 6, 10], які, на жаль, не були враховані в останніх українських бріофлористичних зведеннях. З метою уточнення видового складу та поширення пропагулоносних поліїв в нашій країні було підготовлене це повідомлення.

Отже, в попередній нашій статті [3] було констатоване зростання в Україні п'яти поліїв з виводковими бруньками, а саме *Pohlia andalusica* (Höhn.) Broth., *P. annotina* (Hedw.) Lindb., *P. bulbifera* (Warnst.) Warnst., *P. camptotrachella* (Renauld & Cardot) Broth., *P. drummondii* (Müll. Hal.) A. L. Andrews. Ще три види (*P. andrewsii* A. J. Shaw, *P. filum* (Schimp.) Martensson, *P. proliger* (Kindb.) Lindb. ex Broth.) були відомі для нашої країни лише за даними літератури, причому вказівки останніх двох, на нашу думку, вимагали підтвердження. Відносно *Pohlia andrewsii*, то вона була вказана для України російськими бріологами [9], а з посиланням на цю працю — також нами [3]. Оскільки в наступних узагальнюючих публікаціях [5, 6, 10] ця інформація не повторена щодо нашої країни, то

P. andrewsii слід виключити з бріофлори України. Другий з останніх трьох сумнівних таксонів поданий для України з урочища Кіз'ї-Улоги хребта Чорногора як *Pohlia gracilis* Lindb. [12]. У колекції мохів Р. Вільчека, яка зберігається в гербарії Львівського університету (LW), цей зразок відсутній. Проте в гербарії Львівського природознавчого музею *Pohlia filum* встановлена І. В. Чернядьєвою [5] для Українських Карпат (див. нижче). Що стосується *Pohlia proliger*, то вона була вказана для України з Верхньо-Дністровського району [4]. Однак пізніше, у "Флорі мохів УРСР" [1], автори пишуть: "Знаходження [цього виду] можна сподіватись на північному заході УРСР та в Карпатах". Отже, попередню вказівку слід вважати помилковою. Так само Р. Дюлл [7] наводив цей вид для нашої країни; але, оскільки він брав відомості з визначника В. М. Мельничука [4], його дані теж могли бути помилковими. У "Чеклісті мохоподібних України" [2] *P. proliger* не вказується. Нами вона знайдена на Лівобережному Поліссі. Нижче наводимо короткий опис *P. proliger*, про яку відсутні оригінальні відомості у вітчизняній літературі. Щодо інших видів — звертаємо увагу тільки на особливості їх пазушних виводкових тілець та нових знахідках в Україні. Мохи, зібрані й визначені автором, позначені двома знаками оклику (!), тільки визначені ним — одним (!).

Pohlia proliger (Kindb.) Lindb. ex Broth.

Рослини 5–15 мм завв., світло-зелені або жовтуваті, в сухому стані блискучі, ростуть нещільними дернинками. Стебло вгорі зеленувате, внизу

– червонувато-коричневе, досить густо облистнене. Листки 0,8 – 1,2 мм завд. і 0,2 – 0,4 мм завш., збіжні, ланцетні, з плоским краєм, вгорі пилчасті; жилка закінчується перед верхівкою. Клітини листкової пластинки 70 – 105 мкм завд. і 9 – 12 мкм завш. Без коробочок. Виводкові тільця численні, зібрані пучками в пазухах листків, жовтуваті, 140–400 мкм завд. і близько 30 мкм завш., видовжено-лінійні до веретеноподібних, часто скручені, на верхівці з одним-двома вузькими примордіями, які нерідко зігнуті під кутом.

Місцезнаходження в Україні:

Чернігівська обл., Коропський р-н, Мезинський НПП, окол. с. Будище, уроч. "Березова Гряда", на освітлених стінках лісового яру, 09.06.2008 (!). Вид поширений у Європі, Азії (Кавказ, Сибір, Далекій Схід) та в Північній Америці.

Pohlia andalusica (Höhn.) Broth.

Виводкові бруньки численні, зелені або з часом коричневі, від вузько-оберненоконічних до видовжено-оберненояйцеподібних (завд. 300 – 500 мкм); на верхівці з трьома-п'ятьма ланцетними листкоподібними примордіями [11].

Місцезнаходження в Україні:

Львівська обл., м. Перемишляни, поля, на стінках карстових провалів, 07.08.1967, збір. і визн. як *Pohlia annotina* К. О. Улична, перевизн. як *P. andalusica* І. В. Чернядьєва [5]; Чернігівська обл., Коропський р-н, Мезинський НПП, окол. с. Свердловка, на стінках яру, 15.07.1981, збір. Л. Я. Партика (!); Житомирська обл., Смільчинський р-н, окол. с. Кочичине, Кочичинське л-во, на мокрому ґрунті на березі ставка, 18.08.2009, збір. О. О. Орлов (!).

Pohlia annotina (Hedw.) Lindb.

Виводкові тільця розміщені групами у пазухах листків, жовтувато-зелені, дуже мінливі за формою і розміром, від оберненоконусоподібних і булавоподібних до видовжено-звивистих (завд. 150 – 300 мкм і завш. понад 80 мкм); на верхівці з трьома-п'ятьма вузькими і гострими примордіями [11].

Місцезнаходження в Україні:

Житомирська обл., Овруцький р-н, окол. с. Мощаниця, заказник "Довгий Мох", по краях канави на мезооліготрофному болоті, 08.09.2003 (!); Миколаївська обл., Арбузинський р-н, окол. м. Южноукраїнськ, лівий берег р. Півд. Буг, на пухкому гумусі в затіненій "ніші" під каменем, 22.05.2001 (!); Рівненська обл., Володимирецький р-н, Рівненський ПЗ, Білоозерське л-во, кв. 18, на ґрунті, 24.07.2009, збір. О. В. Головка (!); Сумська обл., Середино-Будський р-н, НПП "Деснянсько-Старогутський", окол. с. Стара Гута, по краях дороги в лісі, 30.04.2003 (!); Чернігівська обл., Коропський р-н, Мезинський НПП, окол. с. Будище, уроч. "Березова Гряда", на освітлених стінках лісового яру, 09.06.2008 (!).

Pohlia bulbifera (Warnst.) Warnst.

Пазушні виводкові бруньки сидять групами, жовто-зелені, круглі, яйцеподібні або овальні (ро-

зміром 300 – 400 мкм); на верхівці вони мають по чотири – п'ять широкотрикутних листкоподібних примордіїв, які загнуті усередину і формують разом куполоподібний утвір [11].

Місцезнаходження в Україні:

Вінницька обл., окол. м. Калинівка, Медвідська лісова дача, на стінках лісової дороги по краю сфагнового болота, 05.08.2002 (!); Волинська обл., Любомльський р-н, Шацький НПП, біля озера Світязь, по краях канави з водою, 07.07.1995 (!); Житомирська обл., Овруцький р-н, окол. с. Мощаниця, заказник "Довгий Мох", по краях канави на мезооліготрофному болоті, 08.09.2003 (!); Смільчинський р-н, окол. с. Кочичине, Кочичинське л-во, на мокрому ґрунті на березі ставка, 18.08.2009, збір. О. О. Орлов (!); Рівненська обл., Сарненський р-н, Рівненський ПЗ, окол. с. м. т. Клесів, Карасинське л-во, берег озера Сомине, по краях дороги, 13.07.2009 (!); Сумська обл., Середино-Будський р-н, НПП "Деснянсько-Старогутський", окол. с. Стара Гута, по краях дороги в лісі, 30.04.2003 (!).

Pohlia camptotrachella (Renauld et Cardot) Broth.

Пропагули розміщені групами в пазухах листків, жовті, кулясті чи булавоподібні (розміром 70 – 120 мкм), більш-менш різко звужені в ніжку; на верхівці з одним – трьома короткими малорозвиненими примордіями [11].

Місцезнаходження в Україні:

Івано-Франківська обл., хребет Черногора, г. Брескул, півд.-схід. схил в субальпійському поясі, на ґрунті, 12.08.1960, збір. і визн. як *Pohlia annotina* К. О. Улична, перевизн. як *P. camptotrachella* І. В. Чернядьєва [5]; Рівненська обл., Сарненський р-н, Рівненський ПЗ, окол. с. м. т. Клесів, Карасинське л-во, сосновий ліс посеред болота, по краях дороги разом з *P. bulbifera*, 14.07.2009 (!).

Pohlia drummondii (Müll. Hal.) A. L. Andrews

Виводкові тільця у пазухах листків поодинокі, червоні або червоно-коричневі, від яйцеподібних до овально-довгастих і майже циліндричних, довжина їх (500 – 1500 мкм) звичайно більш ніж удвічі перевищує ширину; вони мають чотири – шість ланцетних листкоподібних (іноді з жилкою) примордіїв, розмішених на різних рівнях здебільшого у верхній половині пропагули [11].

Місцезнаходження в Україні:

Закарпатська обл., хребет Мармарош, гора Піп Іван, висота 1720 м н.р.м., на болоті, 22.06.1947, збір. М. П. Слободян, визн. як *Pohlia rothii* (Cott.) Broth. В. М. Мельничук, перевизн. як *P. drummondii* І. В. Чернядьєва (LWS).

Pohlia filum (Schimp.) Martensson

Пропагули поодинокі (рідко по дві у пазусі листка), зелені, з часом оранжеві або оранжево-коричнєві (в сухому стані – чорні), видовжено-еліптичні до майже кулястих, довжина їх (300 – 600 мкм) звичайно менш ніж удвічі перевищує ширину; на верхівці з трьома – шістьма короткими трикутно-листокподібними примордіями [11].

Місцезнаходження в Україні:

Івано-Франківська обл., хребет Черногора, 12.06.1961, зібр. К. О. Улична, визн. І. В. Чернядьєва [5].

В результаті проведених досліджень нами встановлено низку нових місцезнаходжень пропагулосних поліїв в Україні. При цьому, *Pohlia andalusica* вперше вказується для Лівобережного Полісся, *P. bulbifera* – для Лісостепу, а *P. annotina* – для Правобережного Злаково–Лучного Степу. Повідомлення про знахідку в Україні *P. proliger*

вперше підтвержене гербарним зразком. За даними російських бріологів засвідчене зростання у нас *P. filum*, натомість вид *P. andrewsii* слід виключити з бріофлори України. Отже, на сьогодні на нашій території відомо сім пропагулоносних поліїв, з них *Pohlia drummondii* і *P. filum* виявлені виключно в Карпатах, *P. camtotrachella* – як у горах, так і на рівнині, а *Pohlia andalusica*, *P. annotina*, *P. bulbifera* та *P. proliger* знайдені поки що тільки в рівнинній частині України.

1. Бачурина Г. Ф., Мельничук В. М. Флора мохів Української РСР. Вип. 3. – К.: Наук. думка, 1989. – 176 с.
2. Бойко М. Ф. Чекліст мохоподібних України. – Херсон: Айлант, 2008. – 232 с.
3. Вірченко В. М. Пропагулоносні полії (Bryaceae, Musci) у флорі України // Укр. ботан. журн. – 1995. – Т. 52, № 4. – С. 495 – 501.
4. Мельничук В. М. Определитель листовных мхов средней полосы и юга европейской части СССР. – Киев: Наук. думка, 1970. – 442 с.
5. Чернядьєва И. В. Виды рода *Pohlia* (Musci) с выводковыми почками // Ботан. журн. – 1997. – Т. 82, № 7. – С. 102 – 122.
6. Czernyadjeva I. V. On the distribution of propaguliferous species of *Pohlia* (Bryaceae, Musci) in Russia // Arctoa. – 1999. – V. 8. – P. 51 – 56.
7. Duell R. Distribution of the European and Macaronesian mosses (Bryophytina). Part 2. // Bryologische Beitrage. – 1985. – Bd. 5. – P. 110 – 234.
8. Hill M. O., Bell N., Bruggeman-Nannenga M. A. et al. An annotated checklist of the mosses of Europe and Macaronesia // Journ. of Bryology. – 2006. – V. 28. – P. 198 – 267.
9. Ignatov M. S., Afonina O. M. Check-list of mosses of the former USSR // Arctoa. – 1992. – V. 1. – P. 1 – 85.
10. Ignatov M. S., Afonina O. M., Ignatova E. A. Check-list of mosses of East Europe and North Asia // Arctoa. – 2006. – V. 15. – P. 1 – 130.
11. Shaw A. J. A taxonomic revision of the propaguliferous species of *Pohlia* (Musci) in North America // Journ. Hattori Bot. Lab. – 1981. – № 50. – P. 1 – 81.
12. Wilczek R. Spis mchow Czarnohory // Rozprawy widzialu matem.-przyrod. Polskej Akad. Um. – 1931. – Т. 69, № 9. – S. 1 – 41.

Отримано: 16 грудня 2009 р.

Прийнято до друку: 4 лютого 2010 р.